

מראשותיו וישתכר ברווח כה גדול? — ניתן לפרש, שהיה סמוך ובטוח, כפי שבאמת כך היה, שלא יפסיד מאומה על ידי שמונע צער מאביו, ונמצא שאין כאן באמת רווח אם יעירנו. וכן משמע מסוף המעשה, שלא בקש תמורת הפרה אלא 'אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא', ומה טעם לא ביקש יותר אם היא שוה כן — לפי שידע בודאי שאותה פרה לא באה לו משמים אלא בשביל מצוה זו. ואפשר שמה שאמרו (להלן לט): 'למען ייטב לך' לעולם שכולו טוב, 'הארכת ימים' לעולם שכולו ארוך — בישראל אמרו, ואילו בגוי מובטח לו שכר גשמי בעולם הזה, וכענין שאמרו שלרשעים נפרעים בעולם הזה כדי לטורדום מן העולם הבא (ע' להלן לט):. ועוד, על דרך שאמרו בתפילת שלמה, שביקש על הנכרי שייענה ככל אשר ישאל, מפני חילול ה', משא"כ גבי ישראל. וכן כאן, יראה שכרו מיד, שלא ילעזו על שכר ועונש האמורים בתורה.

(ע"ב) 'חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו... איסתייעא מילתיה ודרש אבימי מזמור לאסף' — יש לפרש כוונת המאמר, שלכאורה יש לשאול על הנהגתו זו, לרוץ בעצמו לפתוח לאביו, והלא

אין מבטלין תלמוד תורה למצוה שיכולה להעשות על ידי אחרים, וכאן הרי בניו יכלו לפתוח לו? ואמנם ב'שער הציון' (רנ,ט) הסתפק אם כלל זה שאין דוחין ת"ת במצוה שאפשר לקיימה ע"י אחרים, נאמר רק במצוה שאינה מוטלת עליו בדוקא, כגון גמילות חסד, אבל מצוה המוטלת עליו, אם כי יכול לעשותה ע"י שליח, שמה משום 'מצוה בו יותר מבשלוחו' יש לבטל מן הלימוד. אך נראה, שכיבוד אב ואם שאני, שאמרו (מגילה טז; טשו"ע יו"ד רמ, יג) שתלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם, מיעקב אבינו. [ואפשר הטעם לפי שהיא מצוה מתמשכת ואינה חד פעמית ונמצא בטל מן התורה הרבה. ויש לדון לפי זה לשאר מצוות כיו"ב]. ואם כן, כיון שיש אפשרות שתתקיים המצוה ע"י אחרים, מדוע ביטל מלימודו תדיר? ועל זה אמרו, שבאמת לא בטל מלימודו אפילו שעה אחת, אלא אדרבה, סייעו לו מן השמים שבאותו יום שנתעכב בגללו, בעודו גחין עליו, דרש 'מזמור לאסף'. (ע"ע חידושי הגר"ר בענגיס ח"ב יח, ג. על הקשר בין מזמור זה לאותו מעשה — ע' מהר"י בירב; מהרש"א; פני יהושע; קדושת השבת (לר"צ הכהן), ז ד"ה והוה).

'אשרי מי שלא חמאן... וכן אביי' — כתוב בספר יוחסין (מובא במהרש"א): 'אביי' — ראשי תבות: אשר בכ ירוחם יתום'.

דף לב

'משל אב... משל בן' — כתב המהר"ק (קסו. והביאוהו הפוסקים — יו"ד סוסי"רמ) אודות בן החפץ לקחת לו אשה פלונית, ואביו אינו מרוצה בדבר — אינו חייב לשמוע בקולו. ונימק הדבר בכמה טעמים: אפילו למאן דאמר 'משל בן', במקום שיש לו צערא דגופא, כמו מניעת נישואי אשה שחפץ בה — אינו חייב. ועוד, קרוב להיות הדבר כמצוה לעבור על דברי תורה, לפי שמצוה לאדם לישא לאשה שהוא חפץ.

והוסיף נימוק שלישי; אין בכלל מצות כיבוד אלא כאשר יש לאב הנאה ישירה מהדבר שמבקש, כגון להאכילו וכו', ולא בשאר דברים.

סברה זו מוזכרת בראשונים (ביבמות ו) לענין נידון אחר. וכבר כתבו אחרונים לבאר דבריהם: לא שאין בדבר מצוה כלל, והלא אין זה קל ממה שאמרו 'לא יסתור את דבריו' אפילו בסתירת דברים

שבדעות בלבד, כל שכן כשמסרב לעשות ציוויו. [ובמחזור ויטרי (עמ' 527) הגירסה: 'לא יעבור על דבריו']. ועוד, הלא גם נחת רוח זו, שאמר ונעשה רצונו, גם היא בכלל הנאה של כבוד. (ע' בהגר"א יו"ד רמ, לו; רעק"א — פסחים סח. וע"ע יוסף דעת — יבמות ו).

אלא עיקר טעמו של המהרי"ק — פירש החזון-איש — הוא זה: ישנם דברים הנוגעים לחיי הבן עצמו ואין להם קשר ישיר לאב, ועל האב לבטל רצונו מפני רצון בנו. וכשם שאינו חייב לתת מתנות לאביו מפני שהאב חומד את הפציו, אפילו לדעת האומר 'משל בן' [כמו שאינו מחויב בהעדפה]. ולכן אין האב יכול לכפות דעתו על הבן, שלא לישא אותה שהבן חפץ בה. ועוד, שמצוה באשה שהוא חפץ, כמוש"כ המהרי"ק.

בשאלה שהובאה לפני המהרי"ק ז"ל מדובר שרננו על אותה אשה שקלקלה עם הבן בעודה אשת איש, והיה בדבר ולזול לאב ולמשפחה כולה, אם ישאנה הבן. ובזה הורה שכל שעל פי דין היא מותרת לו, אין לו לחוש לכבוד אביו, כנזכר. וכבר העיר על כך בשו"ת שבט הלוי (ח"ב קיא, יז) שמשמע מדבריו שאפילו באופן של בזיון כזה, כל שאין איסור בנישואין, הצדק עם הבן. והוסיף: 'והוא חידוש בעיני. וצריך עיון. וכל פעם שבאה שאלה כזאת לפנינו, אני מחמיץ הדין וממתין אולי יראה הבן צדקת האב אם הוא טוען כבוד-משפחה, ואף על פי דהדין עם הבן — אם אין פסול מעיקר הדין, ודו"ק'. עד כאן לשונו.

ויש להעיר שבשו"ת משיב דבר (ח"ב ג) כתב שאם יש בזיון לאב בנישואין אלו — חייב הבן לשמוע בקולו, שבאופן זה ודאי לא גרע מכיבוד של האכלה וכד', שהבן מחויב בו. וגם אינו נחשב כאומר לו לעבור על המצוה בכך שלא ישא אשה שחפץ בה — כי אין רשות משום כך לבזות ולצער את האב. וצריך עיון, הלא בדברי מהרי"ק מבואר להפך.

'כדי שיטול ארנקי ויזרקנו לים בפניו ואינו מכלימו. ואי אמרת משל אב, מאי נפקא ליה מיניה' — יש לעיין, אפילו אם משל בן, הלא אמרו לעיל שאין הבן חייב בהעדפה, ואין לך העדפה גדולה מזו? ועוד, לא אמרו 'משל בן' אלא כשאין לאב, אבל כשיש לו, אין הבן חייב להוציא ממון משלו? ויש לומר, אמנם אין הבן חייב ליתן לאב ארנקי כדי לזרוק לים (וצ"ע מדברי התוס'), אף על פי כן, אם נטל האב לזרוק, ובא הבן לעקור מידו של אביו, ובזה יכלימונו — על אותה הכלמה מזהה הבן, כיון שמניעה מהכלמה זו אינה נידונית כהעדפה. והלכך, אם נוקטים משל בן — מזהה הבן שלא להכלימו, אבל אם משל אב — אינו חייב להפסיד ורשאי להכלימו. גרסת הרי"ף 'להכלימו שאני' — כלומר, אפילו למאן דאמר 'משל אב', אינו רשאי להכלימו הגם שהבן מפסיד בכך. (חזון איש, קמח)

'ודלמא רתח וקעבר אלפני עור לא תתן מכשול? — דמחיל ליה ליקריה' — חקרו האחרונים מאימתי חל איסור 'לפני עור', האם בעת נתינת המכשול לפניו, וגם אם בסופו של דבר לא נכשל, עצם נתינת מכשול לפני העור — זהו האיסור. או שמא אין האיסור אלא כשנכשל. ודברי הגמרא כאן מתפרשים באופן שונה לפי כל אחד מהצדדים האמורים; 'ודלמא רתח' וכיון שיש חשש כזה הרי עבר בודאות על 'לפני עור', גם אם לבסוף לא רתח. או: ה'ודלמא' מתייחס גם על העבירה; שמא ירתח, ואם ירתח נמצא שעבר על הלאו. ונחלקו האחרונים בשאלה זו. הרחיב בדבר בשו"ת פרי יצחק (ח"ב מט). וע"ע באגרות משה (יו"ד ח"א עג) במה שדן מכאן על לאו ד'לפני עור' בספק. וע' עוד בזה בחדושי הגרז"ר בעניני ח"א ה,ה.

התוספות שאלו, מה בכך שמחל על כבודו, הלא הבן אינו יודע זאת, ולפי דעתו הוא עובר, כמו המתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, שצריך כפרה? והעמידו באופן שהודיע לו מקודם על מחילתו.

הריטב"א בחידושו תרץ, שבלאו זה של 'לפני עור' אין מחמירים במקרה כזה — כדי לנסותו ולהדריכו בדרך ישרה אם רתח.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ב קיא,ה) העיר על דברי הריטב"א, ולא ירדתי לכוונתו. ולעצם הסברא אפשר לפרש שבאיסור ד'לפני עור' כלולים שני ענינים; גרימת העבירה שתבוא לעולם. וגם נתינת מכשול [מכשול רוחני] לחברו. (וכבר האריכו בשני גדרים אלו בספרי האחרונים. ע' ביוסף דעת ע"ו 1). ובמקרה שלפנינו וכיוצא בו, שלפי האמת אין כאן חטא, אלא רק לפי כוונתו ודעתו של הנכשל, הרי בעצם אינו גורם לעשיית עבירה אמיתית, אלא שבכל זאת יש כאן נתינת מכשול לעיור, כי עלול לעשות מעשה שיענש עליו, ולא גרע זה מנתינת עצה שאינה הוגנת. אמנם, לענין זה שהוא בין אדם לחברו, מועיל מה שמטרת ה'הכשלה' הזאת נעשית לטובתו ולחינוכו. על כן, בצרוף שני הדברים: א. אין כאן 'חטא' אמיתי. ב. טובת ה'נכשל' — בהצטרפות שני אלו, בטל האיסור. ודוק בלשון הריטב"א.

ודילמא משום הכי לא רתח? — **דעבד ליה בשעת ריתחיה'** — יש מי שפירש שעתה חוזר בו הגמרא מהתירוץ הקודם, ולעולם לא קרע בפומבייני, ואעפ"כ לא עבר על בל תשחית, משום שעושה כן 'בשעת ריתחיה' — פירושו, שעושה להטיל אימה בביתו, שאז מותר הדבר, כי זו קריעה לצורך ולתועלת — ע' שבת קה. (חדושי הגאון ר' ישעיה פיק)

'... כך כתוב בתורה! צעורי קא מצער ליה? אלא אומר לו, אבא, מקרא כתוב בתורה כך' — לפרוש רש"י, סבר המקשה שאומר לו: אבא, אין הדין כן, לפי שכך כתוב בתורה. ועל כך הקשה, הלא זהו ממש כאומר לו 'עברת על דברי תורה', והשיב המתירן שאינו מזכיר לו כלל את מה שעשה, אם כדין אם לאו, אלא מודיעו הדין, והוא יבין מאליו. ומדברי הרמב"ם (ממרים ו,יא) משמע שפרש אחרת; המקשה סבר שבניחותא הוא אומר, כאילו מודיעו שטעה, והמתירן תרץ שאומר כן בדרך שאלה, ואינו אומר שטעה, והוא דרך כבוד. (לחם משנה שם. וכהרמב"ם כן כתב המאירי (סנהדרין פ:), שיראה הבן בעצמו כמסופק ושואל, ע"ש).

(ע"ב) 'אין, תורה דיליה היא...' — בשו"ת משיב דבר (להנצי"ב. ח"א כד) דן אודות רב גדול שצוה לפני מותו שלא להדפיס ולפרסם תשובותיו והוראותיו. וכתב, אף כי אמרו שהתורה שאדם עמל עליה נקראת על שמו, והרי היא נתונה אצלו ב'מתנה' (ע' עירובין נד. ונדרים לח.), ויכול להוריש וליתן זכות חידושו למי שירצה, כנחלה שאין לה הפסק (ע' ר"ה יב:), אעפ"כ אין לו רשות לאבד לגמרי את תורתו, שהרי התורה מצוה על האדם ללמד מתורתו לאחרים, ולכך אין לו רשות למנוע תורתו מכולי עלמא. על כן יש על היורשים להדפיס ולפרסם חידושי אביהם, אע"פ שצוה להם שלא לפרסמם.

(יש לדון שכל זה רק אם לא רצה לפרסם מפני הצניעות וכד', אבל אם אפשר שאינו שלם עם מה שכתב, וחושש בהם למכשלה, אעפ"י שידועה גדולתו בתורה וגם חידושו נראים ראויים ומועילים, אפשר שחייבים לשמוע אליו ולקיים רצונו, וכמו שבחייו היה רשאי מטעם זה למנוע פרסום חידושו. וצ"ב).

'אפילו הכי הידור מיעבד ליה בעו' — הגרי"ז מבריסק (בריש ספרו, וכן מובא בכתבים המיוחסים להגר"ח)

פרש לדעת הרמב"ם, ששני דינים יש בכבוד רב; דין כבוד רבו ויראתו, שחייב התלמיד לרבו. מקור דין זה הוא מאת ה' אלקיך תירא. ודין נוסף יש השייך בכל תלמיד חכם, שמצוה על האדם לכבדו, ונלמד מוהדרת פני זקן. ועל דין זה, השני, אין שייכת מחילה, כי אינו חיוב שחייב כלפיו, אלא היא מצוה כללית המוטלת על האדם, לכבד תלמידי חכמים. וזו כוונת הגמרא שחייב לו בכל אופן הידור, היינו, מדין והדרת הקיים גם לאחר מחילה.

וע' בספר אילת השחר כאן ובספר אמרות טהורות (לגר"ד וולפסון שליט"א. פסחים ג) מה שנשאו ונתנו בדברי הגר"ז. ובחידושי הגר"ר בענגיס (ח"ב מב, ד) כתב, שגם לאחר שמחל, אם מכבדו — עשה מצוה, אלא שאינו חייב בכך. כתב בחזון איש (כאן ולעיל לא): אין ראוי למחול בתמידות, כדמוכה בכמה מקומות בש"ס, שהקפידו על הכבוד — אלא משום שמחת נישואין וכיוצא בזה, רשאי למחול. וגם במקרים כאלו, צריך הידור, שלא יהא זלזול התורה.

'אפילו למאן דאמר נשיא שמחל על כבודו מחול, מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול...' — משמע בגמרא (ע' כתובות ז). שאסור למלך למחול על כבודו [ולא רק שהעם חייבים בכבודו גם לאחר מחילתו] — וצריך לפרש משום שכבוד המלך היא מצוה המוטלת גם על המלך בעצמו, כי ענינה כבוד המלוכה, הלכך הכל מצווים בה, המלך כעם. (עפ"י קובץ שעורים. וע"ע משך חכמה — דברים כב, כב).

'שנאמר שום תשים עליך מלך — שתהא אימתו עליך' — לכך ריבה הכתוב שימות הרבה (שום תשים), להזהיר לישראל שתהא אימתו עליהם, לפיכך אין כבודו מחול (עפ"י רש"י כתובות ז). ומהר"ל (בחדושי אגדות) פירש שהדיוק הוא מיתור תיבת עליך — שתהא אימתו עליך.

*

'הדר אמר רבא: אין, תורה דיליה היא דכתיב ובתורתו' — ידוע הדבר, שהיו גדולי עולם, שבא אליהם 'מגיד' לגלותם סתרי תורה, ולא חפצו לשמוע ממנו, אלא להגיע ולהשיג מה שניתן להם להשיג על ידי יגיעתם בלבד, כי רק העמל שהאדם משקיע בתורה, מקשרו ומאחדו עם התורה, ונעשית כשלו. וזהו מה שאמרו רז"ל 'לא יגעת ומצאת — אל תאמן', כי מה שמצאת ללא יגיעה — אינו שלך. (שיחות מוסר' מאמרים כב לט — תשל"ב).

'אמר רבא... הדר אמר רבא... —

פעמים רבות מאד מצינו בגמרא שרבא חזר בו מדעתו הראשונה, ואף בהוראות שהורה למעשה — בברכות לו: שם לו: ('אלא אמר רבא... אלא אמר רבא...'); שבת כז. עא. צב. קב. קיא. (וע"ש ברשב"א ה); לעיל מז: עירובין קד. פסחים יב: שם מ. (פעמיים); שם מ: שם קיז: יומא נז; סוכה מו. ר"ה כח. ושם ע"ב; ביצה ח: מגילה כו: (שלוש פעמים); יבמות כ: (ואיכא דאמרי: רב אשי); שם לו. מא. (פעמים); שם עו. שם קיד: כתובות ו: יא: סז. גטין עז: לעיל ט. וכאן; ב"ב קכו. מכות ח. שם ח: זבחים צד. שם צד: מנחות יב: שם צו; וע' חולין צה-צו; (וכ"מ שם עז. ע"ש), תוס' חולין מט: (ד"ה רב); בכורות נד: כריתות ז. נדה סח. תוס' רשב"א פסחים סג. ד"ה וכדרבא; [רי"ף כתובות ריש פרק יא].

עוד מצינו כמה פעמים בגמרא שר בא היה מורה הלכה למעשה, והיו שהשיבו על הוראתו ו'אבסיף', שנראה שטעה, אך לבסוף הוברר פרט מסוים באותו מעשה שלא היה גלוי מקודם לכן, והוברר שהוראתו קלעה אל האמת לאמיתתה. ומובא בספרים (מי השילוח פרי צדיק ועוד). שר בא בא משבט יהודה, והיתה בו התכונה והיכולת 'להריח' הדין כפי שהוא לאמיתו, לאו דוקא לפי הכללים הנגלים לכל, ולכן פעמים שחרגה ההוראה ויצאה מן הכלל. [ע' בכל זה במובא בב"ב פא ובב"ב קלג. ויש להוסיף ממעשה דרבא עם אותו עני — בכתובות סז:]. אפשר אם כן שזהו פשר החזרות הרבות בהוראות להלכה שמצינו ביחוד אצל רבא.

כן מצינו מספר חזרות אצל אביי — שבת צב. כתובות לג. גטין ח: ב"מ ו: יז: ב"ב קלא. וכן רב נחמן (עירובין טז: גטין כג.). רב יוסף (קדושין לט. סנהדרין סא.). ר' ירמיה (ר"ה יג.). רבה (ר"ה יג.); רב דימי (שבת סג.); זעירי (חולין נו.); רב אשי (ב"ב קנז.); רב אשעיא (חולין נו.).

דף לג

'אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי חכמים בשעה שעוסקין במלאכתם' — יש מפרשים שמדובר במלאכת אחרים, ולכך אינם רשאים לעמוד, מפני הפסד בעלי המלאכה. (ומשמע שללא מיעוט הכתוב, היה עליהם לעמוד, ואעפ"י שהבעלים מופסדים — שהרי גם הם מחויבים בכבוד הזקן. ולא הקילו בפועלים משום הפסד בעה"ב אלא במצוות דרבנן, כגון ברכות וכד' — ע' ברכות טז).

יש מפרשים (עתוס' כאן ובחולין נד: ועוד) במלאכת עצמם, ולשון 'אין רשאים' משמעותה 'אין חייבים'. (עוד על לשון 'רשאי' במובן 'חייב' — עתוס' חולין נד: בכורות כח. ערכין כח: תענית יג: שפת אמת שבת לה:). והר"ן (בחולין נד:) צדד לפרש 'אין רשאים' כמשמעות הפשוטה ובמלאכת עצמם, ופרש טעם לדבר: כיון שכל בעלי אומניות פטורים, הרי אם יעמוד זה, ייראו כל השאר כמבזים תלמידי חכמים. וכן כתב הריטב"א (כאן) אלא שנתן טעם חדש: 'לפי שידעו חכמים שכל אדם עושה בזה לפנים משורת הדין, והיו עומדין מפניהם אף על פי שאינם חייבין, והיה להם ביטול ממלאכתם — אמרו שלא יהיו רשאים'.

א. סמך לשיטה זו מדברי הגמרא בחולין, 'ובעי למיקם מקמיה ולא שבקני'. ואפשר שלכל הפירושים מעשה זה מדבר במלאכת אחרים.

ב. מלשון השו"ע (יו"ד רמד, ה) משמע שאם רוצה לעמוד כשעוסק במלאכת עצמו — רשאי, כשיטת התוס' ושאר ראשונים ודלא כהר"ן.

'אמר רבי יוסי בר אבין: בוא וראה כמה הביבה מצוה בשעתה, שהרי מפניהם עומדין מפני תלמידי חכמים אין עומדין. ודלמא שאני התם דא"כ אתה מכשילן לעתיד לבא' — אעפ"י שדחו בגמרא הראיה, כתב הט"ז (יו"ד ססא סק"ב) שמדברי ר' יוסי בר אבין יש לשמוע שיש לקום מפני כל העושה מצוה. ובזה פירש את ההלכה המוזכרת בירושלמי ובפוסקים (שם), שהרואה את המת, אפילו במקום שאינו צריך ללוותו, צריך לעמוד מפניו. ופירש הט"ז מפני העוסקים עמו, שהם עוסקים במצות גמילות חסד באותה שעה. וככל דבריו נמצא כתוב כבר בספר חסידים (תקפ).

א. נראה לכאורה שהט"ז מפרש שדחית הגמרא כאן מתיחסת רק לחיוב לעמוד לבעלי אומניות — חיוב זה אינו אלא במביאי ביכורים מפני הטעם המיוחד, אבל במקום שאין חסרון כיס — משמע שיש לעמוד בפני עושי מצוה. ומכאן למד לשאר מצוות.